

מפעולות ועד הלשון

דו"ח של הוועד המכין לייסוד האקדמיה ללשון העברית*

(טבת תש"ט – אלול תשי"ג)

אחרי האספה הכללית הפומבית של ועד הלשון ביום ב' בטבת תש"ט בתל-אביב¹ המשיך הוועד המכין לייסוד האקדמיה² בפעולות לביצוע התכנית בהתאם להחלטות, שהוכרו עליהן באספה זו. הוועד המכין נשא ונתן עם ראש הממשלה בדבר שיתוף הממשלה בתקציב המוסד ובדבר הפעולות לייסוד האקדמיה.

לאחר שיחת באי-כוח הוועד המכין עם נציגי הממשלה, הודיע ראש הממשלה במכתב מיום ו' באלול תש"ט, שלדעתו דרושה חקיקת חוק האקדמיה קודם לייסודה. משרד המשפטים נתבקש להכין הצעת חוק על האקדמיה, ונתמנתה ועדה מטעם הממשלה, שחבריה היו: ד"ר מ' סוליאלי (יו"ר) מטעם ראש הממשלה, הרב א' חן מטעם שר הדתות, ד"ר א' ידין³ מטעם שר המשפטים וה' ש' שפאן מטעם שר החינוך והתרבות. כיסוד לדיון הוועדה שימשו ראשי-פרקים להצעת חוק, שעובדו במוכרות ועד הלשון.

בשלוש ישיבות, שהתקיימו בימים ט"ז במרחשוון, כ"ה במרחשוון, ו' בכסליו תשי"ג, בהשתתפות נציגי הוועד המכין, ביררה הוועדה את כל הפרטים הקשורים בהקמת האקדמיה ואישרה פה אחד את "הצעת חוק האקדמיה ללשון העברית, תשי"ג – 1950", כדי להביאה באמצעות ועדת החקיקה לאישור הכנסת כחוק הצהרתי. לפי הצעה זו בניסוחה מיום כ"א בטבת תשי"ג, תקבע האקדמיה בעצמה את מספר חבריה ואה הרכבה. הרכב היסוד של חברי האקדמיה ייבחר על-ידי חבר בוחרים, שהם שני באי-כוח הממשלה, שמונה באי-כוח ועד הלשון העברית, שני באי-כוח ההסתדרות הציונית העולמית ובאי-כוח אחד של האוניברסיטה העברית". ההצעה קובעת ש"האקדמיה תעשה למחקר הלשון העברית לתקופתיה ולעגפיה ותכוון את התפתחותה", אבל אינה אומרת דבר בדבר תוקפן של החלטות האקדמיה.

משעברו חדשים אחדים וחוק האקדמיה לא הובא לפני הכנסת, הוגשה לידי ראש-הממשלה שאילתה מאת חבר הכנסת הראשונה אברהם אלמליח, שתמציתה בשני המשפטים: "מה הטעם, שהצעת חוק זו עדיין לא הובאה לפני הכנסת?" "אימתי תובא הצעת החוק לפני הכנסת?" על שאילתה זו השיב ראש-הממשלה בט' באב תשי"ג, "כי הצעת חוק על

* נערך עי"ם מסמכים רשמיים עיי' מ' מדן.

1. פרטי אספה זו – ר' לשוננו" ט"ז, עמ' 250 ואילך.

2. הוועד המכין הורכב בשעתו מן הנשיאים פרופ' נ"ה טור-סיני ופרופ' י' קלוזנר, והמוכרים ד"ר ש' איזנשטדט (ששימש בתפקיד זה עד פרישתו מעבודתו בוועד הלשון בראשית שנת תשי"ג), ד"ר ע' איתן, ד"ר ז' בן-חיים (ששימש בתפקיד זה גם אחר פרישתו ממשרת מוכיר מדעי בוועד הלשון בראשית שנת תש"ט) ומ' מדן.

3. באחת הישיבות ובחלק של העבודה מילאה את מקומו הגב' ד"ר האנמן.

הפיכת ועד הלשון לאקדמיה ללשון הובאה לפני הממשלה ונמסרה לוועדת שרים, לנסח את ההצעה ניסוח סופי. ועד הלשון נדרש לקבוע שם עברי לאקדמיה. תמיהה על השהית החוק הובעה גם בדברי חברי הכנסת הראשונה חסיה דרורי ויעקב גיל ביום כ"א באדר א' תשי"א בשעת ויכוח על אחד החוקים. במשאל, שנערך בין חברי ועד הלשון על שמו של המוסד החדש, השיבו כל המשתתפים בו, שאין לקרוא למוסד אלא בשם „האקדמיה ללשון העברית“, שהוא השם המביע את מלוא משמעותו של המוסד ותפקידיו. נדונו גם הצעות אחרות, שבאו מצדדים שונים, אבל אף אחת מהן לא נמצאה ראויה לבוא במקום „אקדמיה“.

הוועד המכין נשא ונתן בינתיים גם עם שרי החינוך, שבאו בזה אחר זה במשך הזמן (הא' שזר, רמז ז"ל, שרת, דינור).

באייר תשי"ב הגיש משרד המשפטים ניסוח מעובד של החוק לממשלה. בניסוח זה הוגדרו תפקידי האקדמיה וסמכותה:

(א) חקר הלשון העברית וכיוון התפתחותה;

(ב) קביעת מונחים בענפי החיים והמדע השונים; ייצוב כללי

הדקדוק והתקנת כתיב ותעתיק; החלטותיה בעניינים אלה תהיינה מחייבות“.

באותו ניסוח נאמר גם ש„האקדמיה לא תהא כפופה לשום מוסד ממשלתי. היא תהא נתונה לפיקוח המועצה למוסדות ההשכלה הגבוהה והמדע.

האקדמיה תקבל מאת המדינה תמיכה שנתית. סכום התמיכה יופיע בתקציב השנתי של משרד החינוך והתרבות...“

הממשלה אחראית לביצוע חוק זה“.

בא' בתמוז תשי"ג נתפרסמה ב„רשומות“¹ „הצעת חוק ועד הלשון לישראל, תשי"ג - 1953“.

בהצעה זו, שנתפרסמה מטעם הממשלה נאמר:

1. (א) מוקם בזה מוסד עליון למדע הלשון העברית בשם „ועד הלשון לישראל“...

2. תפקיד הוועד הוא לכוון התפתחות הלשון העברית על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה...“

11. (ב) החלטת הוועד בענייני דקדוק, כתיב או תעתיק, שנתאשרה על-ידי שר החינוך והתרבות ונתפרסמה ברשומות, תחול על מוסדות

החינוך והמדע ומוסדות הממשלה והשלטון המקומי“.

בין סמכויותיו של ה„ועד“ לא נזכר בהצעה זו המינוח.

מספר חברי הוועד נקבע ללא פחות מחמישה-עשר ולא יותר מעשרים ושלושה. חמישה-עשר החברים הראשונים מתמנים לפי הצעה זו ע"י חבר מינויים בן 17 חברים, שארבעה מהם ייצגו את הממשלה, שניים את ההסתדרות הציונית, שניים את האוניברסיטה, אחד את הטכניון, ושמונה את ועד הלשון.

הצעת חוק זו הביא שר החינוך פרופ' ב' דינור לפני הכנסת השנייה

בישיבותיה רס"ט-ר"ע ביום ב' באב תשי"ג.²

1. הצעות חוק, גילי' 167, עמ' 214.

2. דברי הכנסת, הכנסת השנייה, מושב שני חוב' ל, עמ' 1025-1939.

בתוך שאר דבריו אמר השר :

החוק בא להקים סמכות עליונה בשטחי הלשון — ביחוד בכמה שטחי לשון, שאי אפשר להם בלי סמכות זו, והם : דקדוק, כתיב ותעתיק (טראנסקריפציה). החלטותיו של ועד הלשון שיקום תהיינה החלטות מחייבות — לאחר ששר החינוך והתרבות יאשר ויפרסם אותן ב"רשומות" — לגבי מוסדות החינוך, המדע, מוסדות הממשלה והשלטון המקומי. בחוק לא נאמר דבר על מינוח (טרמינולוגיה). דבר זה אני משאיר לשיקול. יש דעות לחיוב ויש דעות לשלילה. הכנסת תצטרך להחליט אם להרחיב את הסמכות העליונה גם על שטח זה.

החוק בא להבטיח רמה מדעית מתאימה לסמכות עליונה זו. הוא בא גם להבטיח למוסד זה עצמאות על-ידי כך שהחוק קובע את סדרי בחירתם של גושי הסמכות ואת סדרי ארגונו של מוסד זה.

... מראשית התנועה לתחיית הלשון היתה קיימת ההכרה בהכרחיותו של מוסד זה ; הכרה זו הייתה נחלת כל האנשים שעסקו בתחיית הלשון, והיא הלכה וגברה. יותר מזה, אני אומר, שהיא הייתה קשורה קשר אורגני בכל תהליכי תחיית הלשון. עוד לפני שישים-דוארבע שנים, בשנת תר"ג, נוסד על-ידי חברת "שפה ברורה" בירושלים "ועד הספרות" או "הוועד הבלשני", כפי שקראו לו אז, ורק כעבור שנה או שנתיים קרא לעצמו הוועד הזה בשם פחות יהיר — "ועד הלשון העברית" ... ועד זה היה הראשון שניסה להכניס יסוד ארגוני מדעי בדרך התפתחותה של הלשון העברית ... אך ועד זה לא האריך ימים, אף כי השפעת פעולתו נמשכה. בצורה מחודשת קם הוועד עם ייסודה של הסתדרות המורים העבריים, לפני חמישים שנה בזכרון יעקב ...

... ועד הלשון נוסד רק באספה השנייה של המורים העבריים בגדרה, בשנת תרס"ד. ומאז מילא תפקיד רב-חשיבות בכיוון התפתחותה של הלשון העברית. לא רק בשטח המינוח, בהרחבת הלשון, הרחבה שיטתית על-ידי בדיקה מתמדת ומדעית בכל אוצרות הלשון העברית מדור דור, שעל-ידי הצליח לדלות מהם חטיבות שלמות של תרבות עברית לשונית, ולהכניס אותן למחזור החיים. הוא גם השפיע רבות על תיקון המבטא והכתיב ; הוא עמד בהצלחה רבה בוויכוחים ובפולמוסים עם סופרים ומלומדים, שראו את עצמם נאמנים על טהרת הלשון ועל שמירת יופייה ועיכבו בעד התפתחותה, והתנגדו בכל תוקף להכנסת יסוד של הכוונה, של קביעת המינוח וקביעת השמות.

גם בעבר מילא ועד הלשון תפקיד מכריע בתחייתה של הלשון העברית ובדרך התפתחותה להיות שפת הדיבור, שפת ההוראה ושפת התרבות העברית המודרנית. ועד הלשון היה מורכב מבאי-כוח המורים, הסופרים ואנשי מדע, שהוועד צירפם אליו מדי פעם בפעם. אבל לא הייתה לו כל סמכות משפטית ציבורית, אף על פי שהמוסדות הלימודיים קיבלו תמיד את החלטותיו והכרעותיו. אך זה אינו די. עם קום המדינה, עם התרחבות השטחים, שבהם יש צורך לחדש יום-יום, איננו יכולים להסכים שכל משרד יהיו לו אנשי מדע משלו, מומחי לשון משלו, בלשנים, מסגננים ומנסחים. יותר מאשר בשנים קודמות, יש עכשיו צורך במוסד מדעי עליון, שהוא הוא יכוון את התפתחותה הטבעית של הלשון העברית.

כיצד עושה זאת החוק ? — החוק הזה נותן לוועד הלשון סמכות אקדמית עליונה, כמורסד מדעי עליון בענייני לשון, ובהתאם לזה משנה החוק גם את הרכבו ; מצד אחד שומר החוק על יחס הרציפות שבין ועד הלשון העברית לוועד הלשון לישראל, ומאידך הוכנסו סדרים אחרים במינויו של ועד הלשון, שיש בהם כדי להבטיח את סמכותו המדעית, שאמנם יהיה מוסד בעל סמכות מדעית עליונה.

חוק זה שייך למערכת החוקים הקשורים אורגנית עם תקומתנו המדינית, תחיתנו הלאומית והיאחזותנו המחודשת בארצנו. קבלתו של החוק עליידי הכנסת וביצועו הם בבחינת תחנה רבת-חשיבות בדרך עצמאותנו...

חברי הכנסת, שהשתתפו בוויכוח על דברי השר, עמדו בדבריהם על אופן המינוי של חברי המוסד, על שם המוסד, על תוקפן של החלטותיו, על הרכבו, על תקציבו וכו'. כולם קידמו את עיקרו של החוק בברכה.

חבר-הכנסת אהרן ציולינג אמר:

יש לברך את שר החינוך והתרבות ואת ועד הלשון על הבאת חוק ועד הלשון לקריאה בכנסת ארבעים שנה אחרי מלחמת השפות ופרשת בתי-הספר של אנשי "עזרא", נדיבים שרצו להטיל עלינו דרכי תרבות זרה. ויש משהו סמלי בכך שהטכניון העברי, שהיה השער למלחמה הזאת, אם כי מלחמת הלשון לא נצטמצמה בו, הוא הפעם בין המוסדות המשתתפים במינוי ועד הלשון העברית...
...ועד הלשון... צריך שיהיו בידו מכשירים להפריח לשון העם, ועליידי כך להפריח גם את מחשבת העם.

חבר הכנסת אלימלך רימלט אמר:

...אני תמה על הצנע בשם, והרי בדרך כלל אין אנו צנועים כליכך, כי אנו ניגשים למפעלים קטנים וקוראים להם בשמות מפוצצים, משום שאנו מאמינים שסופם יוכיח על תחילתם.

מדוע "ועד לשון"? אם הכוונה להנציה את ועד הלשון, הרי יש לכך אפשרות אחרת. מדוע לא "אקדמיה ללשון עברית"? האם משום שהמלה אינה עברית? כלום המלה "אוניברסיטה" היא יותר עברית? אוניברסיטה היא מלה לטינית של ימי-הביניים, וא-קדמיה — יוונית, אמנם אלילית במקצת, חורש של האל אקאדמוס, אך המלה מקובלת בדיוק כמו אוניברסיטה...

...הייתי מציע, שלא נהיה פוריסטים יתר על המידה בעניין זה ונחליט על "אקדמיה", כי השם הזה יחייב...

...החוק הזה בא למלא מחסור מורגש. יש לאחל לאקדמיה ללשון עברית, העתידה לקום, שתמלא את תפקידה למען השפה ולמען התרבות העברית.

חבר הכנסת בנימין אבניאל אמר:

...גם לי לא נראה השם: חוק ועד הלשון. הרי כוונתנו לתת מעמד מכובד וסמכות יתרה לגוף זה, ואף אני הייתי רואה בעין יפה, אם היינו קוראים לו, כמקובל בכל השפות — זוהי מלה בינלאומית — אקדמיה ללשון...

חבר-הכנסת אידוב כהן דיבר בעיקר על הליקויים והחסרונות בלשון ועל העניינים הצריכים תיקון לדעתו:

...הפעם רואה אני הזדמנות להתריע בעיקר על טיב הלשון העברית, ההולך ונגרע בארץ.

... בזמן האחרון רבו אצלנו העיתונים ש... מזלזלים בתחביר, בביטוי ובניב העברי. ישנם סופרי לשון שונים, בעלי נוסח שונים. עיתון עיתון ונוסחו, סופר סופר וגרסתו, וקנאת-סופרים בלשון מרבה נוסחאות, מרבה גרסאות — אך אינה פוסקת הלכה: השאלות נשארות פתוחות! ואילו מצבנו, בעיקר מבחינת הקליטה הלשונית של העלייה, הוא כזה, שאנו חייבים לחתור, לחתור תמיד ליתר פשטות, ליתר בהירות ויתר חד-

משמעות של הלשון העברית, עלימנת להקל על לומדיה, עלימנת לחבבה על אלה שהיו רחוקים ממנה עד עכשיו...

... ועוד דבר: בשעה שהלשון העברית מנהלת מלחמת מאסף ממש מול התקפת הלעז ברחוב, הרי לא ייתכן שבתיהספר אצלנו יטפחו לשון מליצית מתקתקה, תערובת של תקופת השכלה, שעטנו של מקרא ומדרש; וילדינו — כל-מה ששיעור הלשון בבית ספרם הוא פחות חי, יותר מליצי, יותר מגותק מן החיים היום-יומיים ומן הלשון השוטפת, חיה, כן הם מרבים "סלנג", מרבים שיבוש, מכניסים צורות ביטוי מתורגמות, על-פירוב מהאידיש, אבל גם משפות אחרות.

ועוד הערה. אנו אדישים יותר מדי לשלטון כמעט מוחלט של מונחים זרים בהרבה ענפים ספציאליים במקצועות שונים. רק לדוגמה הייתי יכול להביא את ענף התחבורה המוטורית. לשון הנהגים היא אצלנו איוו לשון עילגים; כשמדבר פועל בגאראו או נהג בכלי הרכב שלו על מקצועו, שומע אתה תערובת מוזרה, בארברית — ואגב, שוטרי התנועה משתתפים בבארבריות לשונית זאת — על הקלאץ, שלא פעל, על הסטירינג שהסתובב, על הגיר-בוקס שלא נכנס וכו'. והוא הדין לפועלי הבניין, פועלי המתכת, וכן עשרות ענפים אחרים. כשאדם נזקק לכלי-עבודתו, למכשיר במקצועו, לחלקי חילוף במכשיר שהוא עובד בו במקצועו, הריהו נזקק למונחים מן הלשון האנגלית, הגרמנית או הפולנית. ואינני אומר בזה, שוועד הלשון לא קבע מונחים למכשירים אלה; נדמה לי שבהרבה מקצועות קבע מונחייה עברית, אבל אין המונחייה הזאת חיה, אין מטפחים אותה בציבור.

לכן אני אומר: יחד עם הבטחת המעמד והסמכות לוועד הלשון, יש להבטיח תקציב לפעולה של השלטת הלשון העברית...

... ניצחון העברית צריך שלושה דברים: כבוד ללשון וחרדה לניקיון הביטוי. רב-י, עליי לומר, שגם אנו, חברי-הכנסת, חוטאים הרבה, גם בכנסת הזאת, בביטוי רשלני ומבולבל-צורה, לעתים קרובות מבולבל בצורה כזאת, שלא יעלה על הדעת כמותו בבית-נבחרים אצל אומה תרבותית.

היא צריכה הכרעות בסוגיות לשון בעיקר, כפי שאמרתי, בכיוון של יתר פשטות, יתר בהירות, חד-משמעות ואחידות. אחד הדברים, המטילים אימה על לומדי הלשון העברית, הוא השוני בין עיתון לעיתון, בין ספר לספר, בשימוש במונחים ובביטויים שונים זה מזה בחיים השוטפים, היום-יומיים.

צריך לשים סדר לסלנג, ובפרט לאותו סלנג מקרוב-בא, שמקורו לא בגומות-החן של בני-התשחורת, המרעיפים טל על הלשון, אלא בשיבושי נשים בשוק, תרגומים מלעז, שהם רבים כל כך...

חברי-הכנסת יעקב אורי עמד אף הוא על ליקויי הלשון המדוברת, ובייחוד על השפעתם המזיקה של הלעזים שבפי עולי ארצות שונות. כתרופה לכך הוא רוצה:

... שיהיו עלי-יד ועדה זו מעין סאניטארים לשפה העברית, במובן הרחני-תרבותי של המלה. סאניטאר כזה צריך לשים-לב גם למודעות בעיתון, גם למודעות בחלונות ראווה וגם לפרסומת בחנויות. ייתכן שאנו יודעים להיזהר משגיאות, אך יבואו תלמידינו אחרינו ולא יבינו שגיאות "ושבשתא כיוון דעל על"...

חברי-הכנסת אליהו משה גנחובסקי עמד בדבריו על הצורך לדלות את אוצרות לשון המקורות הקדומים, על חוסר אחידות בשימוש מונחים

בפרסומים הרשמיים של הממשלה ועל סתירות בשימוש, הנובעות מחוסר סמכות עליונה ומרכזות בענייני הלשון. בדבריו על עצם החוק עמד על ענייני תקציב המוסד ואמר:

... תמהתי על דבר אחד, ש"כל תמיכה כספית שהוועד יקבל מאת המדינה תיכלל במסגרת התקציב של משרד החינוך והתרבות". אני הייתי מציע למחוק זאת, כי אין זה לכבוד החוק; זה שייך גם לישראל וגם לחוץ-לארץ, וחובת הממשלה היא לכלכל ועד זה. מאחר שזהו ועד ממשלתי, לא הייתי רוצה שוועד זה יפשוט יד, אלא צריך להבטיח, שתמיכה זו תתקבל.

חברת-הכנסת שושנה פריסין אמרה:

... אם זכינו לכך, ואם הגענו לחוק ועד-לשון — אל נמעיט דמותו של ועד זה, המוקם לחקור את לשוננו בה נחיה, בה ניצור ואותה ננחיל לבנינו למורשת דורות. אל נבוא לדבר בשעה זו גם על תמיכות כספיות שתינתנה בגבולות תקציב המדינה, כי דבר זה יפגע במעמדו של מוסד חשוב זה. צאו וראו מה חלק ועד-הלשון בתקציבנו לשנת 1953/54 — 7000 ל"י! וזה בשעה שבאותו תקציב כלולה תחנה לחקר החקלאות — אחד הדברים שהם לא פחות חשובים לארצנו מחקר לשוננו — ושם ידענו להפריש 436 אלף לירות להחזקת התחנה, כדי לקיימה על חשבון המדינה.

האם סעיף 8 של חוק זה מגיח, שגם עתה עם קום המדינה ימשיך ועד-הלשון לקשקש בקופסות-צדקה כדי לפרסם את מחקריו החשובים, ויסתפק בעבודת מתנדבים, ואנו נסתפק בהגחת החוק של ועד-הלשון על שולחן הכנסת ונתוכח אם שמו יהיה "ועד-הלשון" או "האקדמיה ללשון"? כלום השם קובע? האמצעים שיינתנו לביצוע עבודתו החשובה — הם הקובעים. והם הם שייתנו לו אפשרות להגיע לאותה מטרה, שאנו רואים אותה כאחת המטרות החשובות בתקופת התחייה הרוחנית...

חברת-הכנסת חיים בוגר אמר:

... ניתן לכך את השם אקדמיה, כי היא מלה מקובלת בעולם; אילו יסדנו מדרשה במקום גימנסיה או מכללה במקום אוניברסיטה, לא היו מוסדות אלה מקובלים בעולם היי-הודי והכללי. אני מבקש משרד-החינוך להגיש תקציב להקמת אקדמיה זו, תקציב למטרה זו, כפי שמגישים תקציב למשרד-הביטחון, ואני מסכים שעל כך נדון בכנסת. תקציב שיתן אפשרות לעשרות אנשים להקדיש את חייהם לתפקיד זה...
... התפתחות השפה העברית איננה יכולה להיעשות על-ידי ועד הלשון בלי תקציב של מיליוני לירות...

... איננו מסתפקים בברכה — אנו דורשים ממך, אדוני השר, עליך הטילו את הכבוד הגדול, את המשא הזה, לשאת בעול ולהביא לכנסת הזאת הצעה על מוסד מורכב מאנשי מדע בכל המקצועות, כי בלי אנשי מדע אין יכולים אנשי הספרות לתת את כל המונחים האלה ולבססם.

בהצעת חוק זו פתחנו היום פתח ליצירת אקדמיה עברית, ואנו חושבים, שבעזרת הממשלה, המדינה, הכנסת והעם נאזור כוח ונבנה את שפתנו העברית, נחדש אותה כפי שהייתה בשבת ישראל על אדמתו...

חברת-הכנסת יזהר סמילנסקי הביע את חששותיו ואת ספקותיו באשר לעצם טיבה ותפקידה של אקדמיה ללשון והסתמך על דברי ביאליק ז"ל במאמרו "חבלי לשון":

במאמר זה, שאני רוצה להביא ממנו קטע, אומר ביאליק: "כבוד והדר לבלשנים,

אבל במקום שהם שומעים קשקוש עצמות של השלד הדקדוקי והפילולוגי בלשונו, היוצרים והאמנים רואים ומרגישים עדיין את רעידת הנוצה מתחת נשמת אפה החמה"...

... ולהלן הוא אומר: "לשון חיה, בית היוצר שלה הם החיים וספרות של חיים". וכשהוא מדבר על המילון המכנס, שלמעשה הוא דומה לעניין זה של אקדמיה ללשון, הוא קובע: "רשימת כתבי-יוחסין ולידה לכל ולדות הלשון לאחר לידתם" — וההטעמה היא על "לאחר לידתם" — "הם מתפקידיו של מוסד זה", ולא משהו אחר שרמזו עליו היום. והוא שואל הלאה: "מי צריך לעשות את המלאכה?" — ומשיב: "דבר כזה לא ייעשה, כמובן, אלא בהשתתפות יוצרים אמנים, שצופים בחושם הפנימי לחדרי חדרים של הלשון ומטפטים חיים במה שחשוב. כמת לגבי כל המומחים". ותנאי אחד הוא קובע, שלא יהפכו את המילון ההוא, האקדמי, לבית-חרושת למלים חדשות.

ואף על פי כן אף חברה-הכנסת הזה מחייב את קבלת החוק המוצע ומקדמו בברכה, ובה בשעה הוא מביע את דעותיו על מה שחייבת האקדמיה לעשות ועל מה שאין לה לעשות:

ובכן, לא הייתה אצה לי הדרך להקים אקדמיה ללשון מתפתחת ומתהווה, שעודה בעצם התהליך של התפתחות והתהוות. עוד הכול בבחינה של צומת, עוד היום מתהווה, עוד האדמה המעובדת מתהווה, הלשון עדיין מתהווה והכל נמצא במצב התהוות. אולם דבר אחד ותופעה אחת של ימינו אלה מחייבים אותי לבדוק את הדבר בדיקה חדשה, והוא, ניסיונות פה-דושם לחייב את הציבור לשימוש מסוים במטבעות לשון, בתעתיק מסוים, לחייבם לתחביר, לפיסוק, לדוגמה של כך-ולא-אחרת, בכתב או בעל פה, בראדיו, בעיתונות, במבטא, בהגייה ובהטעמה. מכאן הצורך במוסד בעל סמכות שיהיה הוא הקובע ולא ההמלצות של איזה יחיד, ויהיה מומחה כמה שיהיה. ביאליק מוסיף עוד במאמרו ואומר: "אין לך עוון פלילי מזה שייכנס משהוא, אפילו מר בר רב אשי, בסנדליו לתוך מקדש היצירה של כל האומה".

אני כשלעצמי אינני נבהל משפה המונית, לא משפה גסה ולא משפה מחוספסת. במעיהן ספונים עורבים בריאים ומרובי דם; וברבות הימים מי ידע אחריתם. אינני חושש גם לשפות זרות ולהשפעתן, אם רק קליטתן תהא מכוח קליטתה של השפה על-פי טבעה ועל-פי מהותה. עליי לומר, שלעתים קרובות בריא חוש העם העם יותר ועדיף מחמתו של המדקדק.

לדעתי, תפקידה של האקדמיה הזאת אינו להיות יולדת, אלא רק מיילדת; עליה לעמוד על האבניים ולא להיות אבן-נגף; עליה לפסוק רק במה שהחיים מגישים לה לגביה. בשאלות כגון "מוזיקה" או "מוסיקה", "פיזיקה" או "פיסיקה" וכיוצא באלה, דברים שיש תומכים בהם ויש כופרים בהם, ויש המוחקים אותם מעיקרם.

על אקדמיה זאת להיות רגישה ביותר לכל מיני גוונים ובני-גוונים, בייחוד בתקופה זו של קיבוץ גלויות. כל עדה שבאה לארץ יש לה אמרות-לשון מיוחדות וגוניה-בעה אופייניים, וכן גם לוותיקים, ואי-אפשר שיהיה מישהו שיפסול אותם מחמת זרותם לאוון. נניח את הדבר הזה לזמן שיעשה את העבודה, ולא אנו נהיה הרשות המוסמכת הקובעת מה טוב, מה עדיף, מה קיים, מה לא קיים, בין שכבר ישנו ובין שהוא בבחינת שאיפה. חוק זה יהיה לברכה רק אם המוסד המוצע לא יחרוג מגבולותיו, לא יתפרץ אל אשר לא לו; אם ידע לעשות רק במקומו ולא במקום החיים עצמם, החיים בשאונם, ברתחתם, בהויתם, בשפלם ובגיאיותם, בכל המלוכלך והנשגב שבהם. אין לי אלא לקוות, שחששותי ביחס לזה יתברו. אני רוצה לקוות שאם תקום אקדמיה — ואני בעד אקדמיה

ובעד השם "אקדמיה" — היא לא תנסה לקצור ולצרום ולאסוף הגרונה — בטרם הבשילה הקמה.

בדברי התשובה למתווכחים עמד שר החינוך והתרבות גם על הטענות לעניין עצם עבודתה וסמכויותיה של האקדמיה וגם על פרטי החוק המוצע. לעניין תפקידי האקדמיה השיב:

... חבריהכנסת סמילנסקי הטיל ספק בדבר ותלה את עצמו באילן גדול, ב"חבלי לשון" של ביאליק ובדבריו נגד "בית-חרושת למלים". גם ענייני זה שייך לאותה פרשה של הפולמוס בלשון, אך מאז כתב ביאליק את "חבלי לשון" ועד היותו לנשיא ועד הלשון היה מרחב של זמן. וכבר נאמר, אם יש סתירה בין דברי חכם שאמרם בתקופה אחת, ובין דברים שאמרם בתקופה אחרת, יש לקבוע הלכה כדברים שנאמרו בתקופה האחרונה שלו ולא בקודמת. למעשה, ועד הלשון היה רחוק מאוד מלהיות בית-חרושת למלים. כבר ציינתי, שזאת היא זכותו הגדולה של ועד הלשון, שהקים לתחייה והכניס למחזור של התרבות העברית, של תרבות הלשון העברית, חטיבות שלמות של הלשון העברית אשר היו גנרזות בתוך תוכם של גנוי הדורות ויצירותיהם. אנחנו אומרים, שזה יהיה מוסד מדעי אשר צריך לכוון את התפתחות הלשון העברית על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה. ומכאן תשובה לדברי חבריהכנסת אורי, אשר דיבר על הלשון העברית ושימושה המדויק בשטח הכרת הארץ במובן הרחב. חקירת הלשון העברית לתקופותיה ולענפיה והרמתה לדרגה גבוהה — יש בה כדי לפתור גם צורך דחוף וחשוב זה...

... עוררו כאן שאלה ביחס לטרמינולוגיה, ועל כך אמר חבריהכנסת סמילנסקי, שאין ועד הלשון צריך לחדש מלים, אלא רק לציין את ההתפתחות, את מה שחודש בחיים. כבר ציינתי בדבריי, שבחוק לא כתוב "מינוח". ככוונה לא כתוב, מפני ששאלה זו שנויה במחלוקת, ודאי, יש אנשים שיתזיקו בדעתו של חבריהכנסת סמילנסקי ויאמרו: צריך לתת אפשרות של עיכול, ומה שהעם יעכל, אותם המונחים יתקבלו. אבל יכולה להיות דעה אחרת: אם יש מדינה, והיא מרחיבה את שימוש הלשון העברית בשטחי חיים, שעד עכשיו לא היו כלולים בתחומי הלשון העברית, הרי למעשה מרחיבים את הלשון, אלא שלא יוצרים עושים זאת, כי אם בעלי מלאכה לא-מומחים — אולי כדאי שבעניין זה לא יהיו רק אנשים שאינם מומחים והם עושים זאת כנוח עליהם הרוח, אלא שהיצירה שלהם תקבל אישור של אנשי מקצוע. אין כל סתירה בדבר. ודאי, טוב היה אילו היו כל היוצרים סופרים ומשוררים, אבל אינני בטוח שהטרמינולוגיה בכל משרד ומשרד נוצרת על-ידי יוצרים ממדרגה ראשונה דווקא...

ולטענה מדוע לא יינתן למוסד המוצע השם "אקדמיה" השיב:

... הושמעה כאן טענה שאם זה מוסד גבוה, הרי השם אקדמיה יאה לו. עלי לומר ששמו של ועד הלשון בלועזית — "האקדמיה של הלשון העברית". אנחנו משתמשים במלה "ועד", "בית-ועד", לצינום של מושגים חדשים, אבל מנשגה הראשון של המלה "ועד", "בית-ועד", הוא בעצם אקדמיה. נאמר, בית-ועד של חכמים, דנו בבית-ועד של חכמים, דנו בישיבת חכמים. המלה ועד, בית-ועד, פירושה אקדמיה. אך מובן שאינני שולל את הנימוקים, שאם רוצים לשמור על הרמה ועל המעמד המכובד, יש לשמור על השם. ועדת החינוך והתרבות אשר תדון בהצעת חוק זו, תדון גם בשם...

ועל הרכבה של האקדמיה אמר:

... אומרים: זהו צריך להיות מוסד עצמאי. מהו התנאי למוסד אקדמאי עצמאי? התנאי הוא שהעבודה בו אינה תלויה בשום גורם אחר חוץ מהחשיבות המדעית, בשום

גורם מדיני, בשום גורם חברתי. חבר האנשים שייבחר בפעם הראשונה, יש לחשוב שיהיה זה המשך של ועד הלשון בחלקו הגדול, וכל הגופים החשובים ישתתפו בבחירה זו, בדרך זו נרחיב גוף זה, ואחר-כך יבואו בו אנשים טובים ביותר. יש בחוק סעיף הקובע כי זו תהיה מלאכתם לכל ימי חייהם. אם אדם איננו פעיל, או אינו יכול להיות פעיל, אז אותו ועד מחליט על מי להיות ממלא-מקומו. ישנם כוחות צעירים, יש ועדות-משנה, יש יועצים, אין מכניסים את האנשים ישר לאקדמיה. כל מוסד גבוה בנוי על דרגות של עובדי דים מועיים, של פרסומים ועבודות, ועד שאדם מגיע לדרגה הגבוהה, צריך לעבור כמה אסטדיות ...

השר סיים את דבריו בפנייה אל הכנסת שתקבל את החוק המוצע:
... תבורך הכנסת, אם תעשה זאת ... ואני מאמין שזה יהיה גורם ראשון במעלה להנחלת הלשון לעם, להתפתחותה ולשגשוגה ...

ההצעה להעביר את הצעת חוק ועד הלשון לישראל, תשי"ג-1953, לוועדת החינוך והתרבות נתקבלה פה אחד.

בזה נסתיימה פרשה ארוכה בפעולת הוועד המכין - המשא והמתן עם הממשלה לשם עיבוד הצעת החוק ולשם הגשתו לכנסת. מכאן ואילך נתון הדבר בידי ועדת החינוך והתרבות של הכנסת. באי-כוח הוועד המכין נפגשו פעמים מספר עם יו"ר הוועדה, חברת-הכנסת שושנה פריס, ובאמצעותה הסבירו לוועדה את דעת ועד הלשון על פרטי החוק בדבר שם המוסד, בדבר היקף פעולתו וסמכותו, בדבר תקציבו, הרכבו ואופן בחירתו. הוועדה עשתה את עבודתה בזריזות, וביום ט"ו באלול תשי"ג הביא ממלא-מקום יו"ר הוועדה, חבר הכנסת אלימלך רימל, לפני הכנסת בישיבתה ש"ג לקריאה שנייה ושלישית את "חוק האקדמיה ללשון העברית, תשי"ג-1953".¹ בדברי ההסברה להצעה המעובדת עמד על השינויים, שעשתה הוועדה בנוסח החוק שהוצע לקריאה ראשונה:

... כפי שחברי הבית יכולים להיווכח, שינתה הוועדה את שם המוסד, ואתו את שם החוק. במקום: "הוועד ללשון העברית בישראל", מציעה הוועדה את שם המוסד: "אקדמיה ללשון העברית".

חברי הוועדה סבורים, שיש לתת למוסד הרפרונטאטיבי והעיקרי ללשון העברית את השם המקובל בעולם למוסדות כגון זה, אף-על-פי שהשם הוא לועזי ולא עברי ...

שונוה הרכבו של חבר המינויים ומספר חבריו. חבר המינויים לפי ההצעה המתוקנת הוא בן 11 חברים, מהם 5 באי-כוח ועד הלשון, 4 באי-כוח הממשלה ו-2 באי-כוח ההסתדרות הציונית.

שינויים קלים הוכנסו אף בשאר סעיפי החוק המוצע. במקום "תמיכה" מאת המדינה מדובר בהצעה המתוקנת על השתתפות המדינה בתקציב האקדמיה. בסעיף 11 נוסף המינוח על אותם שטחים, שבהם החלטות האקדמיה מחייבות את המוסדות.

ממלא-מקום ראש-הממשלה מ' שרת ערער על השינוי, ששינתה הוועדה בשם המוסד ע"י מה שהחליפה את "ועד הלשון" שבהצעת הממשלה ל"אקדמיה"

1. דברי הכנסת, הכנסת השנייה, מושב שני, חוב' לו, עמ' 2521-2527, 2567-2568.

בהצעה המתוקנת. הנואם חלק על ההנחה, שהשם „אקדמיה“ הוא השם המקובל אצל כל אומות העולם:

... אינני מכיר מוסד בשם „אקדמיה“ אי-שם בעולם, אשר תפקידו לנצח על מפעל תחיית הלשון, על העשרת הלשון, על קביעת מונחים חדשים וכו'. כנראה מצבנו יחיד במינו מבחינה זאת, באשר לשוננו עומדת עכשיו בשלב דינאמי מאוד של התפתחות והרחבה, ואיננו יכולים לסמוך על תהליכי התפתחות והרחבה החלים מאליהם ביצירת אנשי לשון ובפי העם עצמו, אלא אנו מצויים גם להאיץ ולהאחיד את התהליך ולהכניס בו שיטה. לשם כך אנו זקוקים למוסד. אבל אם מצבנו יחיד במינו ואנו מקימים מוסד שהוא יחיד במינו — על שום מה מוכרחים אנו להיוקק דווקא לשגרה זרה, ולא לברור לנו שם עברי פשוט ומקורי?

יתר על כן, הרי מוסד זה עצמו בא לעמוד בראש התהליך ההיסטורי הגדול של תחיית לשוננו, לכוון ולהעשיר את התהליך הזה. האם אין בכך מתן תעודת עניות ללשוננו העברית, אם עלידי קריאת שם זה על המוסד הזה דווקא אנו מכריזים כאילו שלא עצרה לשוננו כוח לבטא את המושג הנעלה הזה של תפקיד המוסד החדש? ...

כמסקנה מדבריו הציג מ"מ ראש-הממשלה „להחזיר בהצבעה את השם שהוצע ע"י הממשלה, ולא-להחזיר את החוק הזה לוועדה על-מנת שתעיין מחדש בבועית שם המוסד“.

לאחר ברור עניינים שבנוהל, החליטה הכנסת להעביר את השאלה של שם החוק לעיון נוסף בוועדה. הוועדה נתבקשה לעיין בשאלה בהקדם ולהביא את מסקנתה לכנסת לישיבת יום-המחרת.

נדחו הסתייגויותיהם של אחדים מחברי הוועדה לסעיף של הרכב האקדמיה ולסעיף של השתתפות המדינה בתקציבה (המסתייגים, חברי הכנסת א' פרי, א' ברמן ומ' וילנר, הציגו שפל תקציב האקדמיה ימומן ע"י הממשלה). כל סעיפי החוק נתקבלו, אך ההצבעה בקריאה השלישית נדחתה ליום המחרת, לכשתסכם הוועדה את דיוניה בדבר שם המוסד.

ועדת החינוך והתרבות נתכנסה לישיבה נוספת בהשתתפותם של מ"מ ראש הממשלה ושל נשיא ועד הלשון, ולאחר דיון בשאלת השם „אקדמיה“, החליטה שלא לקבוע כלל את שם המוסד ולהשאיר את קביעת השם בידי המוסד עצמו. לישיבה ש"ה של הכנסת ביום ט"ז באלול תשי"ג (הביא מ"מ יו"ר הוועדה חבר-הכנסת רימלט לקריאה שלישית את „חוק המוסד העליון ללשון העברית, תשי"ג-1953“). לפי הצעה זו „המוסד הוא אקדמיה ללשון ושמו ייקבע על-ידי“ו. בהנמקת ההחלטה אמר חבר-הכנסת רימלט:

... גם חברי הוועדה שהסכימו להצעה זו לא נתנו על ידי כך הסכמתם לעובדה שאסור שמוסד זה, שהוא אקדמיה ללשון עברית, יכונה גם כן במפורש בשם זה. אולם, כאמור, המוסד העליון הוא המוסמך לקבוע את השם הסופי, ואנו לא ניקח לעצמנו סמכות זו ...

נדחתה הסתייגותה של חברת הכנסת א' רזיאל-נאור לקבוע בחוק את השם „אקדמיה“ כהצעת הוועדה לקריאה השנייה.

החוק נתקבל בניסוח האחרון, כלקמן (רשומות, ספר החוקים, 135):

חוק המוסד העליון ללשון העברית, תשי"ג—1953 *

1. (א) מוקם בזה מוסד עליון למדע הלשון העברית; המוסד הוא אקדמיה ללשון ושמו ייקבע על ידיו.
(ב) מושב המוסד הוא בירושלים.
2. תפקיד המוסד הוא לכוון את התפתחות הלשון העברית על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה.
3. המוסד הוא גוף מואגד. הוא רשאי להתקשר בחוזים, לרכוש נכסים, להחזיק בהם ולהעבירם, לתבוע ולהיתבע, ולעשות כל פעולה למילוי תפקידיו.
4. (א) מספר חברי המוסד יהיה לא פחות מחמישה עשר ולא יותר מעשרים ושלושה. לא יותר מעשרים וחמישה אחוז מחבריו יכולים להיות תושבי חוץ.
(ב) לשם מינוי חמישה עשר החברים הראשונים של המוסד, ולשם כך בלבד, יתמנה חבר מינויים אשר ארבעה מחבריו יתמנו על ידי הממשלה, חמישה על ידי ועד הלשון העברית ושנים על ידי ההסתדרות הציונית העולמית. לאחר מינוי חמישה עשר החברים הראשונים על ידי החבר האמור, ימנה המוסד בעצמו את חבריו. הודעה על הרכב המוסד ועל כל מינוי נוסף של חברים תפורסם ברשומות.
- (ג) כתום שנה אחת למינוי חמישה עשר החברים הראשונים, ואחרי כן מדי שנה בשנה, ימנה המוסד לא יותר משני חברים נוספים עד שיגיע מספר החברים לעשרים ושלושה; כן ימנה המוסד חבר חדש כל אימת שיתפנה מקומו של חבר מכל סיבה שהיא.
- (ד) חברי המוסד מתמנים לכל ימי חייהם, אך רשאי המוסד לראות מקומו של חבר כמקום שנתפנה ולמנות אחר במקומו או למנות לו ממלא מקום זמני, אם החבר לא השתתף בישיבות המוסד שנה תמימה, או אם ידוע מראש שלא יוכל להשתתף כן, או אם נידון על עבירה שבנסיבות הענין יש בה משום קלון, או אם החבר בעצמו ביקש זאת.
- (ה) תקפו של דיון במוסד לא ייפגע מחמת שנתפנה בו מקומו של חבר מחבריו, או מחמת פגם שחל במינויו.
5. המוסד רשאי למנות חברים-יועצים, ובלבד שמספרם לא יעלה על מספר חברי המוסד.
6. עניני המוסד יתנהלו על ידי מינהלה שתיבחר על ידי חברי המוסד.
7. המוסד יתקין תקנון ובו ייקבעו, בין היתר —
(1) הכללים שלפיהם ימנה המוסד את חבריו;

הקמת המוסד ומושב

תפקיד המוסד

המוסד גוף מואגד

הרכב המוסד

חברים-יועצים

מינהלה

תקנון

* נתקבל בכנסת ביום ט"ו באלול תשי"ג (27 באוגוסט 1953); הצעת החוק ודברי הסבר נתפרסמו בהצעות חוק 187 מיום א' בתמוז תשי"ג (11.6.53), עמ' 214.

- (2) סדרי העבודה של המוסד וועדותיו ;
- (3) הכללים שלפיהם יתמנו חברים-יועצים למוסד ותפקידיהם ;
- (4) הרכבם, אופן תקמתם, תפקידם וסדרי עבודתם של המינהלה ומוסדותיו האחרים של המוסד ;
- (5) סדרי הכנת התקציב ואישורו, והוראות בדבר המשק והנהלת הכספים.
8. תקנון המוסד וכל שינוי או תיקון בו טעונים אישור של שר החינוך והתרבות ויפורסמו ברשומות.
9. המוסד יפרסם לא פחות מפעמיים בשנה את החלטותיו בעניני הלשון העברית.
10. החלטות המוסד בעניני דקדוק, כתיב, מינוח, או תעתיק שנתפרסמו ברשומות על ידי שר החינוך והתרבות, יחולו על מוסדות החינוך והמדע, על הממשלה, מחלקותיה ומוסדותיה ועל הרשויות המקומיות.
11. השתתפות המדינה בתקציב המוסד תהיה כלולה בתקציבו של משרד החינוך והתרבות.
12. ביום תחילת תקפו של תקנון המוסד יעברו למוסד כל הזכויות, הנכסים וההתחייבויות של ועד הלשון העברית, וועד הלשון העברית יחדל.
13. שר החינוך והתרבות ממונה על ביצוע חוק זה.

אישור ופרסום
ברשומות

החלטות המוסד

החלטות
שפורסמו
ברשומות

המוסד
גוף נתמך

הוראת מעבר

ביצוע

בן-ציון דינור
שר החינוך והתרבות

משה שרת
שר החוץ
ממלא מקום ראש הממשלה

יצחק בן-צבי
נשיא המדינה

בנוסף החוק שהובא לעיל לא שינינו את הכתיב ואת הסיסוק, והריהו נתון ככתבו וכלשונו בספר החוקים.

בקטעים מדברי הכנסת יש שתיבה הבאה בסוף השורה נתחלקה לשני חלקים בסידור, שלא כנוהג בפרסומי ועד הלשון, וכיוון שסוררו הקטעים במכונה, קשה היה לתקן פרט זה, ואין לראות בו כל תקדים.